

A MAGYAR HERZL?

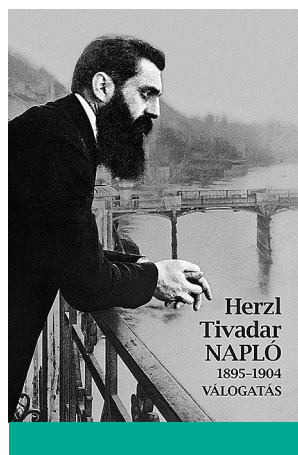
HERZL TIVADAR MAGYAR SZEMMEL

BACZONI DOROTTYA

„A magyarok lesznek Júdea huszárjai”

Herzl Tivadar¹

Kivételes dolog, ha egy nép két államalapítót is ad a világnak. Mi, magyarok azonban ezzel is büszkélkedhetünk: Szent István mellett ugyanis Magyarország szülöttje volt Izrael állam megálmodója, a politikai cionizmus atyja, az államalapítóként tisztelt Herzl Tivadar is. Herzl alakja az izraeli állami identitásképzés egyik meghatározó eleme. David Ben-Gurion 1948. május 14-én a tel-avivi múzeum előcsarnokában Herzl portréja előtt kiáltotta ki Izrael államot. Szimbolikus jelentősége volt Herzl 1949-es újratemetésének a jeruzsálemi Herzl-hegyen, ami ma egyben az izraeli nemzeti temetőnek is otthont ad.² 2004 óta Herzl születése nemzeti ünnep Izraelben,³ de az országba látogató egyszerű turistaként is szembeötlő, hogy lépten-nyomon Herzlt ábrázoló szuvenírekbe botlunk. De mi a helyzet a saját házunk tájékán? Vajon megállja-e a helyét az, amit a Mazsihisz egykori elnöke mondott 2013-ban, a Zsidó Világkongresszus budapesti ünnepélyes megnyitóján: „Önök egy olyan városba érkeztek, amely büszke arra, hogy itt született és járt iskolába a modern Izrael megálmodója, Herzl Tivadar!”⁴ Tényleg büszkék vagyunk rá? Egyáltalán, ismerjük őt eléggé?

Herzl Tivadar:
Napló (1895–1904) (2022)

HERZL TIVADAR VAGY THEODOR HERZL?

Joggal vethető fel a kérdés, hogy az 1860-ban Pesten született Herzlnek volt-e magyar identitása. Ami bizonyos: Herzl 18 éves koráig Pesten élt, élete végéig folyékonyan tudott magyarul, hatott rá a magyar nacionalizmus, diákként magyar nyelvű hazafias verseket is írt. Iskoláiban az oktatás nyelve magyar volt: Herzl elemi iskolába a Pesti Izraelita Főelemi Iskolába járt, középiskolai tanulmányait pedig a Pesti Városi Nyilvános Főreáltanodában, majd az 1875–76-os tanév második felétől a Deák téri Evangélikus Gimnáziumban (hivatalos nevén: Pesti Ágostai Hitvallású Evangélikus Főgymnasium) végezte a Sütő utcában. Egészen a család 1878-as Bécsbe költözéséig német–magyar kétnyelvűségben élt. Bécsből minden évben visszajárt nővére sírjához, magyar politikusokkal is aktívan tartotta a kapcsolatot,⁵ egy országgyűlési képviselőnek, Mezei Ernőnek címzett levelében pedig egyenesen „pesti zsidóként” aposztrofálta magát.⁶ Vámbéry Ármin híres magyar orientalistát, aki segítségére volt az oszmán szultánnal való kapcsolatfelvételben, honfitársának nevezte.⁷ Egy magyar cionista vezetőnek szintén budapesti születésű *compatriotus*nak, vagyis honfitársnak

1 HERZL Tivadar: *Napló*, szerk. és bev. BACZONI Dorottya, ford. MESÉS Péter – BETLEN János. Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Alapítvány, Bp. 2022. Első könyv, 1895. június 11-i bejegyzés.

2 MAOZ AZARYAHU: Mount Herzl: The Creation of Israel's National Cemetery. *Israel Studies*, 1996/2. 46–74.

3 ELLA FLORSHEIM: Giving Herzl his due. *Azure*, 2005/21.

4 Az idézet Feldmájér Pétertől származik. *Népszava*, 2013. május 7.

5 UJVÁRI Hedvig: Asszimiláció, nyelv és identitás problematikája a fiatal Max Nordaunál és Herzl Tivadarnál. *Budapesti Negyed*, 2008/1. 168.

6 PATAI József: Herzl. *Pro Palesztina*, 1931. 326.

7 HERZL: *Napló*. *I.m.* Nyolcadik könyv, 1900. december 9-i bejegyzés.

Közép-európai vízió
– Herzl Tivadar 1899-ben
(Wikimedia Commons)

jellemezte magát, aki hozzászámítható a magyar cionisták számához.⁸ Herzl német identitásának kezdeti instabilitását mutatja az is, hogy bár a jogi egyetem első szemeszterében a németet adta meg anyanyelveként, a következő évben már a magyart tüntette fel, és csak az 1881-es tavaszi félévet követően adja meg ismét a németet, azaz két tanéven át Herzl magyarként tekintett magára!⁹

8 DR. OESTERREICHER Béla: Első találkozásom dr. Herzl Tivadarral. *Zsidó Szemle*, 1918. július 5.
9 UJVÁRI: *I.m.* 170.

Mind felesége, Julie Naschauer, mind pedig legközelebbi harcostársa, Max Nordau (született Südfeld Miksa)¹⁰ is magyar gyökerekkel rendelkezett. Magyar kötődéséről árulkodik mikor a párizsi zsinagógában járva a gyermekkori, Dohány utcai templom emlékképe elevenedett meg benne, vagy amikor a zsidó államról szóló víziójában a magyarokat Júdea huszárjaiként, lovastábornokokként írta le.¹¹

Herzl ambicionálta a cionizmus ügyének előmozdítását szülőhazájában, szívügye volt a magyar zsidóság sorsa. Oesterreicher Béla magyar cionista vezető szerint nagy reményeket táplált ezzel kapcsolatban: „Én ismerem népünket és tudom, hogy Magyarországon már ma is legalább még ötezer intelligens zsidó úgy gondolkodik, mint Ön, és ha ezeknek csak felét tudjuk aktivitásra rábírnunk, akkor pár év múlva már százezer elvbarátunk lesz Magyarországon.”¹² Számos politikussal tárgyalt, hogy megnyerje őket a cionizmus mozgalmának, ám próbálkozásai nem jártak sikerrel.¹³ Nem véletlenül mondta állítólag unokatestvérének, az író Heltai Jenőnek, hogy a cionizmus szempontjából a magyar zsidók a zsidóság kiszáradt ága.¹⁴ Megértette: Magyarország esetében egyedi helyzetről beszélhetünk, és belátta, hogy olyan cionizmust kell teremteni, amelyet lehet.¹⁵ Erre utal híres mondata is, miszerint a magyar cionizmus elsősorban csak piros–fehér–zöld lehet.¹⁶

Mégis leegyszerűsítés és csúsztatás lenne kijelenteni, hogy Herzl magyar volt. Legtöbbször német identitását hangsúlyozta: „Én német zsidó vagyok Magyarországról, és nem tudok már más lenni, mint német.”¹⁷ Mikor egy vitában főnöke magyarnak nevezte, válasza az volt, hogy ő osztrák állampolgár.¹⁸ Mindemellett egy következő identitásrétege is felvetődik, amikor egy ízben úgy fogalmaz: „Héber vagyok, a cionista mozgalom vezetője.”¹⁹ De legalább ugyanekkora balgaság lenne nem tudomást venni arról, hogy összetett és egymásra rakódó identitásrétegeinek (magyar, német, osztrák, zsidó) meghatározó elemét képezte magyar kötődése, hiszen életének legformatívabb, első 18 évét töltötte Magyarországon. Van közünk hozzá.

identitása meghatározó eleme volt a magyar kötődés

CIONIZMUS CÍMSZAVAKBAN

A századforduló időszakában a zsidók előtt több út kínálkozott saját újradefiniálásuk érdekében. Ennek a tárháznak egy újabb, radikális és forradalmi variációját jelentette a zsidóságot nemzetként meghatározó cionizmus. Lényege, hogy nacionalista alapon hozzanak létre egy, a világon szétszórva élő zsidóságot összegyűjtő államot Palesztina területén.²⁰

A cionizmus megkérdőjelezte a korban domináns emancipáció és asszimiláció sikerét. Herzl arra eszmélt rá, hogy annak ellenére mindig megmarad zsidó mivoltuk, hogy mindent megtesznek befogadásuk érdekében, a jogi egyenlőség önmagában még nem jelent azonnali és valódi egyenlőséget.²¹ Sőt, az emancipáció maga is gerjeszti és újratermeli az antiszemitizmust, egy olyan ördögi kört eredményez, ami miatt lehetetlen kilépni a „zsidószeréből”.²²

10 Részletesebben lásd róla Révész Béla és Ujváry Hedvig munkáit.

11 HERZL: *Napló. I.m.* Első könyv, 1895. június 11-i bejegyzés.

12 DR. OESTERREICHER: *I.m.*

13 NOVÁK Attila: *Ideológia és önazonosság. Az 1953-as budapesti cionista per.* Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Bp. 2020. 11.

14 GERŐ András: *Mozaik. Magyar jelenidő és történelem.* Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, Bp. 2020. 365.

15 PATAI: *I.m.* 321.

16 SCHWEITZER Gábor: „... a magyar cionizmus elsősorban csak piros-fehér-zöld lehet”. *Cionizmus a századelő Magyarországon = 100 éves a cionista mozgalom.* szerk. DR. BÓDOG Gyula, Bethlen Téri Oneg Sábbát Klub, Bp. 1998. 41.

17 HERZL: *Napló. I.m.* Első könyv, 1895. június 14-i bejegyzés.

18 *Uo.* Második könyv, 1896. február 4-i bejegyzés.

19 *Uo.* Tizenhetedik könyv, 1903. augusztus 10-i bejegyzés.

20 *A magyarországi zsidó holokauszt kisenciklopédiája.* szerk. GERŐ András, Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Alapítvány (megjelenés alatt).

21 HERZL: *Napló. I.m.* Első könyv, 1895. pünködsi bejegyzés.

22 DR. BÓDOG Gyula: Herzl, a zseni. Herzl „kreatív betegség”-éről. *Múlt és Jövő*, 2000/3–4. 106.

A megoldást éppen ezért a disszimilációt eredményező nemzeti válaszban látta. Legtalálóbban talán Dávid, *Ősújszág* című regényének szereplője fogalmazta meg a döntés lényegét: „Két út maradt csak a zsidóság előtt: vagy az, hogy örök harcban álljanak azzal a társadalommal, amelynek keretei között ők maguk is élnek, vagy új otthont keresnek maguknak.”²³

Mozgalmát *A zsidó állam* című művének 1896-os megjelentetésével indította el. Herzl cionizmusa egy explicite *politikai* jellegű mozgalom volt, mégpedig a kivándorlást korábban is támogató gazdag zsidó üzletemberek jótékonyának tekintett tevékenységével szemben. A cionizmus beágyazódott az egész európai kontinenst domináló *nacionalista* szellemiségbe. Herzl ennek megfelelően a zsidóságra is a modern, *szekuláris* nemzetfogalmat alkalmazta. Az eddig említett sajátosságok elválaszthatatlanok a cionizmus *európai* jellegétől, a politikai cionizmus a 19. század végi európai nemzeti mozgalmak termékének tekinthető.²⁴ Herzl nemcsak ideológiájának és céljának megfogalmazásakor követett európai logikát, hanem módszereiben is *modern* felfogást alkalmazott. Mozgalmának fontos sarokpontja volt az *államiság*, vagyis hogy közjogi értelemben el kell ismertetni a szuverenitással rendelkező zsidó államot a világ többi hatalmával, amivel élesen szembement az Oszmán Birodalom fennhatósága alá tartozó Palesztinába történő fokozatos zsidó betelepülés programjával.²⁵

HERZL MAGYAR FOGADTATÁSA

Magyarországon Herzl egészen a rendszerváltoztatásig nem kerülhetett a közgondolkodás fókuszába s nem képezhette alpműveltségünk részét. Ennek megvoltak a maga jól magyarázható történeti okai. Magyarországon a politikai cionizmus ugyanis nem légüres térbe érkezett, hanem rögtön versenyhelyetbe került. A magyar zsidók magukra ugyanis nem hazátlanként tekintettek, ebből fakadóan Herzl mozgalma nem úrt pótol, hanem konkurenciát jelentett, ilyen-

olyan módon mindenki érdekét sértette, idővel pedig mind a hazai zsidóságnak, mind a magyar államnak választ kellett rá adnia. A magyar zsidók úgy gondolták, hogy nekik már van hazájuk, melyért megdolgoztak, megharcoltak, és amely befogadta őket.²⁶ Az egyébként semmiben egyet nem értő neológia és ortodoxia az egyetlen közös nevezőt

éppen a cionizmus elutasításában találta meg, cionizmusellenességük hidat képzett közöttük. Schönfeld József, a cionista *Zsidó Szemle* szerkesztőjének leírásában az ortodox és neológ sajtó „csak akkor békülnek ki, mikor a közös ellenség ellen kell fölvenni a harcot, mikor a cionizmust, a zsidóság egyetlen éltető elemét kell agyonütni.”²⁷

A teljes asszimiláció és a magyar nemzeti identitás mellett érvelő neológok leginkább a hazafiatlanság, a zsidóság nemzetként való definiálásának elvetése mentén bírálták a cionizmust, amely szerintük veszélybe sodorja az eddig elért eredményeiket, és tovább erősíti az antiszemita mozgalmat. Ne felejtjük el, hogy 1895-ben, miközben Herzl *A zsidó államot* írta, a neológok itthon épp győzelmet arattak a recepció törvény elfogadtatásával. Az ortodoxia leginkább valálstalan, szekuláris jellege miatt bírálta a cionizmust.²⁸ Emellett a Cion földjére való visszatérés mikéntjében is áthidalhatatlan különbség mutatkozott meg: az ortodoxok úgy vélték, Isten döntése, hogy mikor fog megtörténni, azt emberi eszközökkel tilos gyorsítani.

23 HERZL Tivadar: *Ősújszág*, ford. MÁRKUS Aladár, Bethlen Gábor Könyvkiadó, Bp. 1993. 60.

24 WALTER PIETSCH: Hátam Szófértől Theodor Herzlig. Az ortodoxia és a korai cionizmus viszonya a XIX. századi Magyar Királyságban. *Múlt és Jövő*, 1998/2–3. 11.

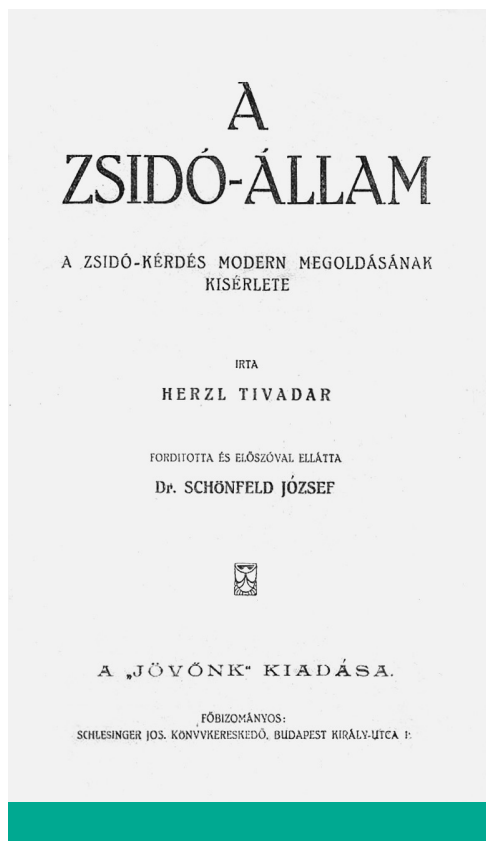
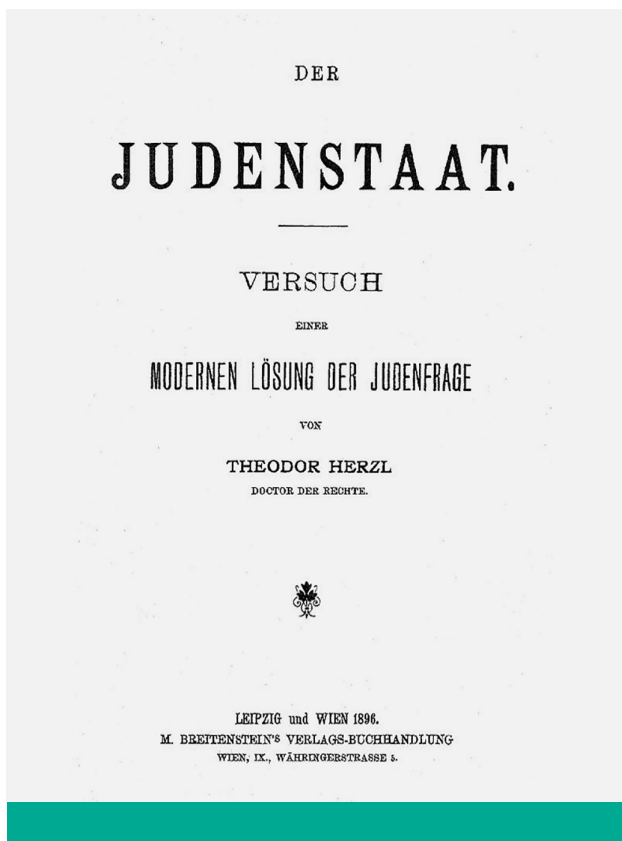
25 HALÁSZ Zoltán: *Herzl*. Magyar Világ Kiadó, Bp. 1995. 87.

26 RÁNKI Vera: *Magyarok – Zsidók – Nacionalizmus. A befogadás és a kirekesztés politikája*. Új Mandátum, Bp. 1999. 75.

27 *Zsidó kultúra és zsidó sajtó [1910] = Harcban a zsidóságért*. Dr. Schönfeld József, a „Zsidó Szemle” szerkesztője összegyűjtött írásai 1908–1927. Bp. é.n. 11.

28 Mindazonáltal a cionizmus előfutárai közül is sokan kötődtek az ortodoxiához. Részletesebben lásd: PIETSCH: *l.m.* 14.

» Herzl nacionalizmusa szembement a kommunista internacionalizmussal

A zsidó álom – *A zsidó állam* 1896-ban írott német nyelvű változata és első magyar kiadása 1919-ben

De nemcsak a zsidóság részéről volt megfigyelhető tartós elutasítottság, hanem a mindenkori magyar állam részéről is: a dualista állam politikai érdekeivel is ellentétes volt egy zsidó állam megalapításának, valamint ez által a zsidók kivándorlásának támogatása. A magyar zsidóság többsége a dualizmus liberális politikájával szakító Horthy-korszakban sem változtatott asszimilációs életstratégiáján, a Magyar Cionista Szövetség alapszabályának elfogadását egészen 1927-ig sikerült megakadályozni, a fennálló hatalom pedig a '30-as évektől egyre erőteljesebben lépett fel a baloldali cionista csoportok ellen, míg nem a kommunizmus vádja végül az egész mozgalomra kiterjedt.²⁹ A cionizmus egyetlen jelentős, a holokauszt tragédiáját követően megfigyelhető felfutási időszakát hamar megtörte a megszilárduló kommunista diktatúra: a herzli nacionalizmus szembement a kommunizmus internacionalizmusával, és azzal az egyenlősítő politikával, amit a kommunista hatalom a zsidóság vonatkozásában is hirdetett, a frissen megalakult Izrael állam pedig a Szovjetunió minden reménykedése ellenére nem az ő, hanem az Amerikai Egyesült Államok szövetségese lett a hidegháborúban. Ezzel a cionizmus, és vele együtt Herzl, évtizedekre tabusítva lett, említésük kizárólag Izrael-ellenes kontextusban volt lehetséges.

„HERZL-VÁROS”

Magától értetődő módon Herzl a kis létszámú magyar cionisták számára kultikus alak volt. Személyével, emlékezetének ápolásával és kultuszának építésével érdemben egyedül ők foglalkoztak. Első magyar nyelvű életrajza is Patai József, a *Múlt és Jövő* című folyóirat alapítójának tollából született meg 1931-ben. Herzl alakjának központi jelentőségét bizonyítja az az érzelmelekkel átfűtött beszédmód, amivel a cionista *Zsidó Szemle* című lapban találkozunk vele kapcsolatban: „a modern zsidóság legnagyobb, immár legendássá vált alakja”,³⁰ „édes

²⁹ Részletesebben lásd: SCHMIDT Mária: A harmincas évek magyar cionista mozgalma a rendőrségi megfigyelés tükrében. *Történelmi Szemle*, 1987/3. 339–350.

³⁰ Herzl emlékünnepek. *Zsidó Szemle*, 1910. június.

Herzl helye a magyar nemzeti panteonban van

apánk” és „vezérünk”,³¹ „halhatatlan vezérünk”,³² „lánglelkű apostol” és „nagy építőmester”,³³ az „erély férfinaképe” és „prófétai népszabadító”,³⁴ „nagy, szent, búsnézésű férfiú”,³⁵ akivel olyan fogalmakat társítottak, mint az önfeláldozás, munka, remény, bizalom,³⁶ merész szellem, élelátás,³⁷ s akit „imádattá szövődött lelkesedés”³⁸ övezett. Legtöbbször Mózeshez, messiáshoz és prófétához hasonlították.

A két világháború közötti cionista mozgalomban fogalmazódott meg legelősebben az igény Herzl magyar kötődésének kiaknázására. Úgy vélték, büszkélkedni kellene vele, egy *brandet* kellene építeni rá, ami mind a zsidó, mind a magyar nemzeti identitás, mind országimázs, mind turisztikai szempontból az egész ország számára hasznos lehetne. Amellett érveltek, hogy kultuszhelyet kellene létrehozni születési helyéből, emléktáblát kellene elhelyezni a tiszteletére, intézményeket kellene elnevezni róla, kiállításokat kellene szervezni a tiszteletére stb. A Herzl magyarországi születésében rejlő potenciál elmulasztását lehangosabban a már említett Schönfeld József tette szövege: véleménye szerint a magyarországi zsidóság két „lángelmét” adott a világnak: Herzl Tivadart és Nordau Miksát. Mivel az ő nevüket mindenhol ismerik, ezért ha a magyar zsidóság értékelni tudná a maga igazi nagyjait, akkor Budapesten a külföldi zsidóknak Herzl szülőhelyét kellene megmutatni, valamint azt, hogy hol élt és dolgozott a fiatal Nordau.³⁹ Ugyanezt a gondolatot foglalta össze tömören a cionista Bisseliches Mózes, amikor azt mondta, hogy Herzl nagysága dicsősége a magyar zsidóságnak, Magyarországnak és a magyar nemzetnek.⁴⁰

A Magyar Zsidók Pro Palesztina Szövetsége úgy érvelt a fővárosi közmunkatanácsnak, hogy a Herzl Múzeum, a Herzl-emléktábla és egy Herzl-templom megvalósulása esetén Budapest a világ egész zsidóságának zarándokhelye lenne. Herschkovits Fábán szerint nehéz lenne bárhol olyan zsidó közösséget találni, amely ne vállalná boldogan a „véletlennek azt az ajándékát”,

hogy Herzl az ő körében született. Úgy vélte, a magyar zsidóságnak kötelessége lenne, hogy „figyelembe vegye azt az egyszerű tényt, hogy szerte a világon 16 millió zsidó és számtalan millió nemzsidó ismeri és tiszteli Herzl Tivadar nevét, tehát nemcsak emléktáblával, aminek elkészítése, úgy látszik, földöntúli nehézségekbe ütközik, hanem hatalmas propagandával nemzetközi méretezésű ünnepekkel hirdessük és vessük bele az egész világ köztudatába, hogy Herzl Tivadar a jelenkor nagy alakja a zsidó nép újkorának legragyogóbb egyénisége a magyar földnek, Budapest[nek] szülötte.”⁴¹

Ugyanezt reklamáta 1935-ben Sós Endre publicista, aki nemcionistaként támogatta, hogy Herzl emléktáblát kapjon Budapesten. Mulasztásként említette, hogy a pesti hitközség új kultúrpalotáját és új kultúrtermét nem Herzlről nevezték el (hanem Goldmark Károly zeneszerzőről, hegedűművészről). „A pesti hitközség vezetői, sajnos, nem akarták belátni, hogy Herzl Tivadar zsenije nem csak a cionisták táboráé.”⁴² Kiemelte az emléktábla és egy pesti Herzl-múzeum potenciális idegenforgalmi jelentőségét is, hiszen az akkori értesülések szerint a bécsi temetőből hamarosan Palesztinába vitték volna Herzl hamvait, így Bécs megszűnt volna a Herzl-zarándoklatok központja lenni,⁴³ mindebből pedig Budapest szállodái, vendéglői profitálhatnának.⁴⁴ Mint fogalmazott, Budapest lehetne a „Herzl-város”.⁴⁵

31 ROSENBERG Salamon: A krónikás siralma. *Zsidó Szemle*, 1911. július 15.

32 Herzl Tivadar emlékezete. *Zsidó Szemle*, 1914. július 1.

33 Thamuz 20. *Zsidó Szemle*, 1912. július 1.

34 Évfordulón. Tamus 20. Herzl halála. *Zsidó Szemle*, 1913. július 15.

35 BEREGI: A zsidóság és Herzl Tivadar. *Zsidó Szemle*, 1913. augusztus 1.

36 Thamuz 20. I.m.

37 Herzl Tivadar emlékezete. I.m.

38 Herzl emlékünnepek. I.m.

39 Dr. Schönfeld József Szegeden. *Zsidó Szemle*, 1928. február 1.

40 BISSELICHES Mózes: Herzl az ember és az író. A budapesti Herzl-ünnepélyen elmondott emlékbeszédjéből. *Zsidó Szemle*, 1929. augusztus 2.

41 DR. HERSCHKOVITS Fábán: Hol született Herzl Tivadar? *Zsidó Szemle*, 1936. július 17.

42 Sós Endre: Emléket Herzl Tivadarnak Budapesten. *Zsidó Szemle*, 1935. április 16.

43 Herzl hamvainak Jeruzsálembé szállítása végül 1949-ben történt meg.

44 Sós: I.m.

45 Sós Endre: A közhely lovagjai. *Zsidó Szemle*, 1935. május 2.

HERZL MA

Míg a dualizmus, a Horthy-rendszer, valamint a kommunista diktatúra időszakában is racionálisan indokolható érdekek húzódtak a mögött, hogy Herzl személye *ne* kerülhessen fókuszba, addig a rendszerváltoztatás óta más a helyzet. A cionizmus – éppen a történelmi előzmények következtében – a rendszerváltoztatás idejére már sem a zsidóság, sem a magyar állam szempontjából nem

Távlatos gondolkodó –
Theodor Herzl (1860–1904)
a bázeli Hotel Les Trois Rois
szálloda erkélyén, 1901
(*Wikimedia Commons*)

jelentett fenyegetést, az elkülönülés és a kivándorlás többé nem volt a magyar zsidóság aktuális kérdése. Mondhatni, ebből a szempontból a cionizmus immár fogatlan oroszlán, de mintha ennek ellenére se tudnánk igazán mit kezdeni Herzlrel.

Noha megannyi előrelépés történt az elmúlt több mint harminc évben Herzl emlékezetének ápolása érdekében, így többek között született róla két monográfia,⁴⁶ a Dohány utcai zsinagóga falán emléktábla hirdeti, hogy egykoron ott állt a cionizmus atyjának szülőháza,⁴⁷ a zsinagóga előtti tér 1994 óta a Herzl Tivadar park nevet viseli,⁴⁸ 2018-ban pedig Kolodko Mihály kárpátaljai szobrász magánakció keretében egy Herzl ábrázoló miniszobrot helyezett el egy ehhez közeli villanyoszlopon – mégis hiányérzetünk lehet. Neve a szélesebb közvélemény számára mindmáig kevésbé ismert, ráadásul alakja többségében nem magyar nemzeti kontextusban, hanem kizárólag a zsidóság ügyeként kerül említésre. Bőven van tehát még teendő kánonba emelésével. Szimbolikus jelentőséggel bír, hogy Herzl naplójának teljes szövege csak 2022-ben, az első német nyelvű kiadást követően majdnem száz évvel látott napvilágot magyarul.

A rendszerváltoztatás óta öt említő cikket olvasva világosan megmutatkozik, hogy nincsen egyértelmű koncepció a „minek nevezzem” kérdésre: felváltva, átgondolatlanul, a tudatosságot teljes mértékben nélkülöző módon hivatkoznak Herzlre – és identitására – a sajtóban. Ugyanígy nem bontakozott ki érdemi diskurzus jelentőségéről és arról, hogy mit üzenhet napjainkban. Voltak ugyan próbálkozások: volt, aki a progresszivitás értékével kötötte össze Herzlre,⁴⁹ Veszprémy László Bernát pedig antiliberalis vonásait és nemzeti látnok szerepét emelte ki.⁵⁰ A Magyar Cionista Szövetség vezetői részéről kommunikációs szinten megfigyelhetők voltak törekvések arra, hogy a magyarság is sajátjának érezze Herzlre, egyfajta közös büszkeségünk legyen. Engländer Tibor, a Magyar Cionista Szövetség korábbi elnöke egy interjújában elmondta: „Természetesnek kellene lenni annak, hogy a magyarság is sajátjának érezze Herzl Tivadart. [...] Mi szeretnénk, ha megértené a magyar társadalom, hogy Izrael léte Magyarország büszkesége is. A zsidó állam eszméje innen, a Dohány utcából indul ki.”⁵¹ Azt látjuk, hogy a Herzlre való hivatkozás leginkább a magyar–izraeli diplomáciai kapcsolatokban, udvariassági formulaként jelenik meg, hivatalos beszédek vissza-visszatérő referenciapontja. A Mazsihisz elnöke is a Herzlben meglévő kultúrdiplomáciai potenciált pedzegette: 2018-ban, Izrael 70 éves fennállásának alkalmából hangsúlyozta, hogy a cionizmus bölcsője Magyarország, ezáltal pedig hídszerepet tud betölteni Izrael és a közép- és kelet-európai régió között. Vagyis a Herzl személye által teremtett kötődést alkalmasnak látta arra, hogy általa a magyar–izraeli bilaterális kapcsolatokat is javítsa.⁵²

De miért is fontos mindez? Herzl Tivadar neve nemcsak az azóta létrejött Izrael államban hordoz szimbolikus többletjelentést, hanem világszerte egy személyben testesít meg egy eszmét, egy politikai mozgalmat és az ennek folyamányaként 1948-ban létrejött, jelentős nemzetközi súllyal bíró államot. Ugyanis a Herzl által létrehozott politikai cionizmus eszmetörténeti jelentőségén túl Izrael állam létrehozása által gyakorlati, a nemzetközi politikai viszonyokat ma is meghatározó eredménnyel járt. Vagyis a Herzl által útjára indított cionista ügy – saját célfüggvényét tekintve – a 20. század egyik legsikeresebb politikai

46 HALÁSZ: *Herzl. I. m.* és NOVÁK Attila: *Theodor Herzl*. Vince, Bp. 2002. Emellett megjelent még az izraeli történész, Shlomo Avineri kötetének magyar nyelvű fordítása. Lásd: Shlomo AVINERI: *Herzl. Theodor Herzl és a zsidó állam alapítása*. ford. BART István. Corvina, Bp. 2014.

47 A legtöbb helyen a szakirodalomban is az olvasható, hogy Herzl közvetlenül a zsinagóga melletti épületben, a mai Zsidó Múzeum helyén született, ahol maga az emléktábla is látható. Valójában azonban szülőháza a zsinagógától számított második épület volt. Lásd a Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár oldalán található erről szóló bejegyzést: <<https://www.milev.hu/blog/theodor-herzl-szulohaza>>.

48 *Budapest teljes utcanévlékona*. szerk. RÁDAY Mihály, Sprinter, Bp. 2004. 227. Bár a *Magyar Hírlap* 2004. augusztus 9-i tudósítása szerint még tíz évvel később sem volt a változás kitáblázva.

49 Lásd Dr. Schöner Alfréd főrabbi szavait: Felavatták a magyar zsidó mártírok emlékművét. *Új Élet*, 1990. július 15., valamint az MCSZ 1990-es programtervezetét: Magyar cionizmus. MCSZ megkezdte szervező munkásságát. *Szombat*, 1990. április.

50 VESZPRÉMY László Bernát: Aki megálmodta Izraelt – megjelent magyarul Herzl Tivadar naplója. *mandiner.hu*, 2022. június 11. <https://mandiner.hu/cikk/20220611_herzl_tivadar_naplo>

51 *Magyar Nemzet*, 1997. szeptember 1.

52 Heisler András, a MAZSIHISZ elnöke: Két ország keskeny hídon. *Népszava*, 2018. május 10.

projektjévé vált, ami történelmi távlatból szemlélve rekordidő alatt valósult meg.⁵³ Saját szempontjából tekintve egy igazi sikersztori.

Erre az önmagában is figyelemreméltó teljesítményre, ami többek között a nemzeti gondolat melletti elköteleződés erejét mutatja meg, magyar szemzőből ráarakódik Herzl magyar kötődése is. Éppen ezért vétek megkerülni a kérdést, hogy mi lehet Herzl és életművének magyar értelmezése, releváns-e számunkra, helye van-e a magyar nemzeti panteonban. Noha mind személye, mind a cionizmus mozgalma megannyi ellentmondást hordoz magában, mind ezen összetettség és nehezen kategorizálhatóság nem szabad, hogy elrettentessen bennünket. Kísérletét például a magyar–zsidó viszony próbájának, annak tesztjének is tekinthetjük. A cionizmus ugyanis lehetőséget adott megmutatni a magyar–zsidó kapcsolat erősségeit és buktatóit is azáltal, hogy zsidó nacionalizmust ajánlott a magyar nacionalizmussal többségében már azonosuló zsidóságnak. Mindebből következik, hogy Herzl Tivadar kulcsfigura a magyar zsidó identitás és a magyar zsidóság későbbi történetének megértése szempontjából is. A mából nézve egyértelműen kijelenthető, hogy a magyar államhoz történő minél szervezesebb tartozás vágya került ki győztesen ebből a küzdelemből, és biztonsággal megállapítható, hogy Herzl magyar gyökerei sem bizonyultak döntőnek a zsidóság értékválasztásában,⁵⁴ az nem biztosított plusz vonzerőt. Ráadásul a fennálló magyar–zsidó kötelék olyan mélynek bizonyult, hogy maga a magyarországi cionista mozgalom fő irányzata is egészen sajátos jegyeket villantott fel: lojalitást mutatott a magyar állam iránt, hazafias érzésekről tanúskodott, a cionizmus *per definitionem* fő célját, a kivándorlást pedig kezdetől fogva háttérbe szorította.⁵⁵ A magyar politikai elit és a zsidóság között a 19. század második felében megkötött szövetség olyan erősnek bizonyult, hogy a zsidóság többsége a legkilátástalanabb helyzetben sem mondta fel azt, amikor a másik fél meghazudtolta.

Úgy véljük, több mint harminc évvel azután, hogy a cionizmus méregfogát minden szempontból kihúzták hazánkban, ideje lenne fontolóra vennünk azt, amit a Magyar Cionista Szövetség 1928-ban, egy Herzl-emléktábla elhelyezése ügyében a Pesti Izraelita Hitközséghez írt memorandumában fogalmazott meg:

„Bármi legyen bárkinek az álláspontja a cionista eszme felől, azt mindenki kénytelen elismerni, hogy Herzl Tivadar működése a zsidó nép történetében egyik legragyogóbb fejezetét fogja alkotni, és hogy Herzl Tivadar neve népünk legnagyobb alakjainak nevei között fog élni, amíg zsidó élni fog e földön. És ezt a nagy férfit mi, magyar zsidók adtuk a világnak és a zsidóságnak. És különösen büszkeség kell, hogy eltöltse a pesti zsidóságot, hogy az ő köréből származott Herzl Tivadar. A magyar zsidóság örök büszkesége ő, akinek nevét széles e világon ismeri a zsidóság minden rétege, akiről már legendák születnek és aki egymaga is örök időre fogja hirdetni a magyar zsidóság hatalmas szellemi és kulturális erejét. [...] Zarándokhelye lesz ez az emléktábla minden zsidónak. [...] Ez az emléktábla székesfővárosunknak is egyik nevezetessége és büszkesége lesz, és így nemcsak a pesti zsidóságnak, de az egész magyar nemzetnek, a magyar kultúrának, a magyar névnek is megbecsülést és elismertetést szerzünk hazánk határain kívül is.”⁵⁶

Herzl nemcsak a zsidó identitás szempontjából lehet jogos büszkeségpont, hanem itt lenne az ideje, hogy az egész magyar nemzet szorosabban ölelje őt magához. Kicsit a miénk is. ■

53 Természetesen leegyszerűsítő ezt pusztán Herzl érdemének tekinteni, hiszen Izrael létrehozása nem függetleníthető a náci zsidóüldözések borzalmaitól.

54 KLACSMANN Borbála: *The reception of early Zionist Movement in Budapest (1897–1914)* [MA-dolgozat] CEU, Bp. 2012. 2–3.

55 *Uo.* 87.

56 Emléket Herzl Tivadarnak Budapesten. *Zsidó Szemle*, 1928. július 1.

kánonba emelésével
még sok teendő van

